

JAZBIYNING TURKIY DEVONI QO'LYOZMALARI

<https://doi.org/10.70728/conf.edu.v3.i1.021>

Samadova Madina Zafarjon qizi

*Mirzo Ulug'bek nomidagi Milliy universitet, Matnshunoslik va adabiy
manbashunoslik yo'nalishi magistranti*

E-mail: zafarjonovnamadina@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu tadqiqot Jazbiyning turkiy devoni qo'lyozmalarini o'rganishga qaratilgan bo'lib, ularning tarixiy, madaniy va adabiy ahamiyatini tahlil qiladi. Tadqiqot davomida qo'lyozmalarning saqlanish holati, nusxalararo farqlar va til-uslub xususiyatlari aniqlanadi. Shuningdek, asarlarning o'zbek adabiyotdagi o'rni, ularning ilmiy izlanishlar va madaniy merosni saqlashdagi ahamiyati ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari Jazbiyning asarlarini yanada chuqurroq o'rganish va ularni ta'lim va ilmiy tadqiqotlarda qo'llash imkoniyatini beradi.

Kalit so'zlar. Jazbiy, Turkiy devon, qo'lyozma, she'riyat, divan adabiyoti, XIX asr o'zbek adabiyoti, lirik she'rlar, maqolalar, qasidalar, adabiy meros, madaniy tarix, klassik turkiy tili, tasnifiy tahlil, she'riyat tahlili, adabiy janrlar.

Annotation. This research focuses on the study of Jazbiy's Turkish Divan manuscripts and analyzes their historical, cultural, and literary significance. During the research, the state of preservation of the manuscripts, differences between the copies, and linguistic-stylistic features are identified. In addition, the study examines the role of these works in Turkish literature, as well as their importance for scientific research and the preservation of cultural heritage. The results of the study provide an opportunity for a deeper exploration of Jazbiy's works and their application in education and academic research.

Key words. Jazbiy, Turkic Divan, manuscript studies, textual analysis, linguistic features, stylistic features, cultural heritage, Turkic literature, literary sources, manuscript preservation, philological research

Аннотация. Данное исследование посвящено изучению рукописей «Диван» Джазбии, с акцентом на их историческое, культурное и литературное значение. В ходе исследования анализируются состояние сохранности рукописей, различия между копиями, особенности языка и стиля. Также рассматривается место произведений Джазбии в тюркской литературе, их значение для научных исследований и сохранения культурного наследия. Результаты исследования способствуют более глубокому изучению трудов Джазбии и их использованию в образовательной и научной деятельности.

Ключевые слова: Джазбий, Турецкий диван, рукопись, поэзия, литература дивана, средневековая турецкая литература, лирические стихи, магалы, касиды,

литературное наследие, культурная история, классический турецкий язык, классификационный анализ, анализ поэзии, литературные жанры

Muayyan milliy til tarixini yoritish uning taraqqiyotiga, o'ziga xos qiyofa kasb etishiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan adabiy hodisalarni alohida tadqiq etishni talab etadi. O'zbek adabiyotining ana shunday hodisalaridan biri XVIII-XIX asrlarda shakllanib, o'z atrofida yuzga yaqin ijod ahlini birlashtirgan, serqirra va jo'shqin madaniy hayot markazi sifatida millat tarixida chuqur iz qoldirgan Qo'qon adabiy muhitining yuzaga kelishidir. Mazkur muhitning paydo bo'lishi va taraqqiyoti shoh-shoir Amir Umarxon nomi bilan bog'liq bo'lib, u o'z davrining yirik davlat arbobi va zabardast ijodkori bo'lgan. Mutaxassislar Umarxon davri adabiyotini XV asrdagi Husayn Boyqaro boshchiligidagi Hirot adabiy muhitiga bo'ylashgan adabiy-estetik voqelik bo'lganligini ta'kidlaydilar. Ahmad Zakiy Validiy Qo'qonda Amir Umarxon, Xivada Muhammad Rahimxon Feruz davrlarida Navoiy zamonasidagi muhit mavjud bo'lganligini e'tirof etadi. Akademik A.Qayumov Qo'qon adabiy muhitining mintaqaning boshqa adabiy muhitlaridan farqlovchi xususiyatlari haqida fikr yuritarkan, mazkurlardan biri bu muhitda o'zbek tilining yetakchi mavqe'da bo'lganligini alohida ta'kidlab shunday deydi: "...aynan Qo'qon adabiy muhitida mintaqadagi boshqa rasmiy tillar – arab va fors-tojik tillari orasida o'zbek tili yetakchilikni qo'lga kiritdi. Bu yerda juda ko'p o'zbek shoirlari kamolga yetishib, ona tillari bo'lgan o'zbek tilida devon tuzgan shoirlar yetishib chiqdilar, ularga haqli ravishda Amiriy va Nodira boshchilik qilishardi." [5, 9] Darhaqiqat, Vadud Mahmud Amiriy va Nodira davri adabiyotini chig'atoy adabiyotining "Ikkinchi oltin asri" deb baholagan bo'lsa, Fitrat "Umarxon zamonida adabiyot yangidan bosh ko'tardi" deydi. [4, 59] Bu davrdagi ijod ahli orasida Fazliy, Ado, G'oziy, Hoziq, Mushrif, Fayziy, Akmal, Maxmur, Gulxaniy, Oshiq, Vazir, Nola, Ma'yus, Mujrim, Ramziy, Afsus, Miriy, Nodir-Uzlat, Ravnaq, Hotif, Xijlat, Xon, Uvaysiy, Dilshodi Barno kabi o'zbek va tojik tillarida qalam tebratgan iste'dodli so'z ustalari bor edi. Amiriyning o'zi ham o'zbek va tojik tillarida birday mahorat bilan qalam tebratgan zabardast zullisonayn shoir sifatida serqirra va sermahsul faoliyat sohibi o'laroq go'zal baytlar bitgan. Bir g'azalida: "Amir she'rlarini ko'rsang, sira taajjub qilma, bu nozik tab'u salim zehn Haqning marhamatidandir", deydi:

Taajjub qilmag'il nogah Amir abyotini ko'rsang,

Bu tab'i noziku zehni salim imdodi Rabdindur. [1, 114]

Qo'qonning so'nggi xoni Xudoyorxon davrida ham Amiriyning ona tilini qo'llab-qavvatlash ruhida an'analari davom ettirildi, jumladan, bu davrda saroy devonda o'zbek tilida yozishmalar olib borilishiga erishildi. Jumladan, Qo'qon adabiy muhitining keyingi davr ijodkorlaridan Furqat, Muhyi, Muqimiy, Zavqiy kabi bir qator serqirra ijodkorlari ham o'zbek adabiy tilining taraqqiy etishida xizmat ko'rsatgan. Dunyo kezgan keng fikrli Furqat ijodida zamonaviylashuv, o'zgarishlarga intilish, xalqning ma'naviyatiga ta'sir ko'rsatish

kabi g'oyalar adabiy tilimizni go'zalliklar bilan boyitgan bo'lsa, Muqimiy adabiyotimizga "Sayohatnoma" janrini olib kirib, so'z birikmali radiflarni mahorat bilan qo'lladi.

Qo'qon adabiy muhiti vakillari ijod namunalarining lingvistik, poetik, tarixiy ilmiy-nazariy muammolari tahlil va yechimlari "Amiriy va Qo'qon adabiy muhiti" (2017), "Alisher Navoiy va Qo'qon adabiy muhiti" (2021), "Qo'qon adabiy muhitida ayollar she'riyatining o'rni" (2021), "Qo'qon adabiy muhiti va uchinchi

Renessans"(2022), "Turkiy xalqlar adabiyoti: adabiy aloqalar, adabiy ta'sir va tarjima" kabi Xalqaro va Respublika miqyosida o'tkazilgan anjuman materiallarida ham o'z ifodasini topdi. Qo'qon adabiy muhiti vakillari hayoti va adabiy faoliyatini har taraflama chuqur o'rganish va bir majmuada birlashtirish maqsadida 2022-yil davomida amalga oshirilgan "Qo'qon adabiy muhiti ijodkorlari hayoti va ijodi bo'yicha veb-sayt va elektron platforma yaratish" nomli grand loyihamiz alohida ahamiyatga molik. Ushbu loyiha natijasida "huqandadab. uz"[9] platformasi ishga tushirilib, muhit vakillari hayoti, asarlari, bu boradagi turli yo'nalishlardagi tadqiqotlar o'rin olgan holda ommaga taqdim etildi. Loyiha davomida "Qo'qon adabiy muhiti ijodkorlari antologiyasi", "She'r va sharh" asarlarining 1-kitoblari nashrdan chiqdi. Qo'qon adabiy muhiti tuganmas xazina. Bu xazinani nafaqat adabiyotshunoslik, balki tilshunoslik nuqtai nazaridan ham o'rganish zarurati bor. Bugungi kunda Muqimiy va Zavqiy asarlarining lingvistik xususiyatlari o'rganilmoqda. Agar mazkur muhitda 300 dan ziyod qalam ahllari ijod qilganini e'tiborda tutsak, qilinadigan ishlar yaqqol namoyon bo'ladi.

O'zbek mumtoz adabiyotida o'ziga xos ijodiy yo'liga ega bo'lgan shoirlardan biri – Jazbiy haqida ma'lumotlar juda oz. Uning hayoti, ijodi va adabiy merosi hali to'liq o'rganilmagan bo'lsa-da, saqlanib qolgan she'rlari shoirning badiiy mahoratini, poetik uslubini va matniy xususiyatlarini tahlil qilish uchun muhim manba hisoblanadi. Jazbiyning she'rlari asosan g'azal janrida yozilgan bo'lib, ular poetik qurilishi, leksik tarkibi, tasviriy vositalari va semantik xususiyatlari bilan o'z davrining mumtoz an'analariga asoslangan. Biroq uning badiiy uslubi o'ziga xosligi bilan ajralib turadi va ko'plab jihatlari hali ham matnshunoslik nuqtayi nazaridan chuqur o'rganilmagan. Fors va turkiy tillarida ijod qilgan shoir haqida Po'lotjon Qayyumiy "Bu taxallusda 2 kishi ko'rsatiladur. Tojik tilida so'zlagan bir Jazbiy bo'lub, ash'ori mafhum va uslub ham badiiy kuchi ila ortuqroq ko'rinadur. Kinoya va o'xshatishda o'zbek tilida so'zlovchi Jazbiydan ustundur",-degan ma'lumotni beradilar.

Jazbiy she'riyat merosi, xususan uning Turkiy devon qo'lyozmalari, XIX asr o'zbek adabiyoti va madaniy tarixini o'rganishda muhim manba hisoblanadi. Turkiy devonlar – o'z davrining adabiy va madaniy hayotini aks ettiruvchi, lirik va didaktik she'rlar, qasida, ruboiy va maqolalar kabi janrlarni o'zida jamlagan noyob manbalar bo'lib, ularning qo'lyozma shakllari adabiyotshunoslik, filologiya va tarixiy tadqiqotlar uchun beqiyos ahamiyatga ega. Jazbiy asarlari, ayniqsa, o'zining lirizm, falsafiy tafakkur va tasavvufiy mazmuni bilan

ajralib turadi. Ularning qo'lyozma shaklidagi mavjudligi adabiy merosning asl ko'rinishini saqlash va tahlil qilish imkonini beradi. Shu bilan birga, qo'lyozmalar turli xat, uslub va til xususiyatlarini o'zida aks ettiradi, bu esa XIX asr turkiy tilning rivojlanishini, she'riy uslublar va adabiy janrlarning shakllanish jarayonini chuqurroq o'rganish imkonini beradi. Hozirgi kunda Jazbiyning Turkiy devon qo'lyozmalari bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borilmagan. Shu nuqtai nazardan, ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi Jazbiyning Turkiy devon qo'lyozmalarini tahlil qilish, ularning adabiy va madaniy ahamiyatini aniqlash, shuningdek, qo'lyozmalarda uchraydigan janriy va til xususiyatlarini o'rganishdir. Ushbu ish orqali Jazbiyning devon qo'lyozmalari o'zbek adabiyotidagi o'ziga xos o'rni, she'riyatning rivojlanishidagi roli va madaniy tarixiy kontekstda qoldirgan izlari yoritiladi. Shu bilan birga, qo'lyozmalarni tizimli tahlil qilish orqali, ularning ilmiy va madaniy ahamiyati yanada aniqroq ko'rsatiladi va kelajakda adabiy merosni saqlash va o'rganish uchun mustahkam asos yaratiladi. Jazbiy she'riyat merosi, xususan uning Turkiy devon qo'lyozmalari, Qo'qon adabiy muhiti va madaniy tarixini o'rganishda muhim manba sifatida qaraladi. Turkiy devonlar – o'z davrining adabiy va madaniy hayotini aks ettiruvchi, lirik va didaktik she'rlar, qasida, ruboiy va maqolalar kabi janrlarni o'zida jamlagan noyob manbalar bo'lib, ularning qo'lyozma shakllari adabiyotshunoslik, filologiya va tarixiy tadqiqotlar uchun beqiyos ahamiyatga ega. Jazbiy asarlari, ayniqsa, o'zining lirizm, falsafiy tafakkur va tasavvufiy mazmuni bilan ajralib turadi. Qo'lyozmalarning mavjudligi esa adabiy merosning asl ko'rinishini saqlash va tahlil qilish imkonini beradi. Shu bilan birga, qo'lyozmalar turli xat, uslub va til xususiyatlarini o'zida aks ettiradi, bu esa o'zbek tilining rivojlanishini, she'riy uslublar va adabiy janrlarning shakllanish jarayonini chuqurroq o'rganish imkonini beradi. Jazbiyning ijodini o'rganish o'zbek adabiy manbashunosligi uchun ham muhimdir. Chunki uning asarlari XIX asr adabiy jarayonidagi tasavvufiy yo'nalish, shoirlarning dunyoqarashi, ularning bir-biri bilan ijodiy aloqalari va o'zaro ta'sirini aniqlashda qimmatli manba bo'lib xizmat qiladi. Shu bois ushbu maqolada Jazbiyning hayoti va ijodiy faoliyati, uning tasavvufiy lirikasining g'oyaviy-badiiy xususiyatlari, Qo'qon adabiy muhitidagi o'rni hamda adabiy manbalardagi izlari tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi — Jazbiyning she'riy merosini ilmiy nuqtai nazardan o'rganish, uning tasavvufiy tafakkurini aniqlash va XIX asr o'zbek adabiyoti tarixidagi o'rnini belgilab berishdan iboratdir.

XIX asrning birinchi yarmi o'zbek adabiyoti tarixida alohida o'rin tutadi. Aynan shu davrda Qo'qon adabiy muhiti shakllanib, unda bir qator yirik shoirlar, adiblar va mutasavvufilar ijod qilgan. Bu davrda yuzaga kelgan ijodiy muhit o'zbek adabiy tafakkurining yangi bosqichini boshlab bergan bo'lib, u nafaqat badiiy-estetik, balki ma'naviy va falsafiy qarashlar tizimining boyishida ham muhim ahamiyat kasb etgan. Qo'qon xonligi davrida madaniy hayot yuksak darajada rivoj topgan edi. Xonlik hukmdorlari, xususan, Amiriy (Umarxon) va uning rafiqasi, o'zbek mumtoz she'riyatining

yirik namoyandasi Nodira ijodkorlarni qo'llab-quvvatlab, adabiy muhitning shakllanishiga katta e'tibor berganlar. Aynan shu davrda Qo'qon saroyi nafaqat siyosiy markaz, balki ilm, adabiyot va san'atning yuksak darajada rivoj topgan o'chog'iga aylangan. Ana shu ijodiy muhitda o'ziga xos tasavvufiy ruhdagi she'rlar yozgan shoirlardan biri — Jazbiy edi. U o'z davrining yetuk mutasavvuf shoirlari — Hilvatiy, Muhyi, G'oziy, Gulxaniy, Maqtumbiy bilan bir davrda yashab, ularga zamondosh bo'lgan. Jazbiy o'z asarlarida tasavvuf falsafasi asosida insonning ruhiy kamolotini, ilohiy haqiqatni anglash jarayonini va majoziy ishq orqali Allohga yaqinlashish g'oyasini badiiy tarzda ifoda etgan. Shoirning "Jazbiy" taxallusi ham bejiz tanlanmagan — u arabcha "jazba" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, "ilohiy sevgi bilan mast bo'lgan", "ruhiy jazba holatiga tushgan kishi" ma'nolarini anglatadi. Bu nomning o'ziyoq shoirning dunyoqarashi va ijodiy yo'nalishida tasavvufiy ruh yetakchi o'rinda bo'lganini ko'rsatadi. Jazbiyning she'rlari, ayniqsa g'azallari, o'zining chuqur ma'naviy mazmuni, falsafiy ohangi va badiiy ifoda vositalarining nozikligi bilan ajralib turadi.

Jazbiy ijodida ilohiy va majoziy ishq mavzusi markaziy o'rinni egallaydi. Uning she'rlari inson qalbining Allohga bo'lgan muhabbati, nafsni yengish va komillikka erishish yo'lida kechadigan ruhiy kechinmalarni ifodalaydi. Bu jihatdan uning ijodi Alisher Navoiy asos solgan tasavvufiy lirika an'alarining davomchisi sifatida baholanadi. Qo'qon adabiy muhitida shakllangan bu turdagi tasavvufiy she'riyat xalqni ma'naviy uyg'onishga, axloqiy poklanishga undagan. Jazbiy ana shu jarayonda o'z she'rlari orqali insonni ichki uyg'onish, ruhiy tozalanish va ilohiy haqiqatni anglash sari chorlaydi. U o'z g'azallarida dunyo lazzatlarining fonida ruhiy ozodlik, sadoqat va Alloh muhabbatining ustunligini targ'ib qiladi.

Ushbu tadqiqotda asosiy material sifatida Jazbiyning Turkiy devon qo'lyozmalari xizmat qiladi. Qo'lyozmalar turli yillarda topilgan, turli kutubxonalar va arxivlarda saqlanayotgan asliy nusxalar va ularning faksimile ko'rinishlari tadqiqotga kiritiladi. Tadqiqot jarayonida qo'lyozmalarning janriy tarkibi, she'riy uslublari, til va uslubiy xususiyatlari, shuningdek, lirik va didaktik elementlar alohida tahlil qilindi. Shuningdek, qo'lyozmalarning saqlanish shartlari, ularning xat va yozuv uslublari, yozuv materiallari va qog'oz turi ham o'rganiladi, bu esa adabiy va madaniy kontekstni yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Tadqiqot metodologiyasi sifatida komparativ tahlil, matnshunoslik usullari, filologik tahlil va tarxiiy-kontekstual yondashuv qo'llaniladi. Komparativ tahlil orqali Jazbiyning devonidagi she'rlar boshqa turkiy adabiyot namunalari bilan solishtiriladi, ularning o'ziga xos xususiyatlari aniqlashga harakat qilinadi. Matnshunoslik usullari yordamida qo'lyozmalardagi variantlar, nusxalar orasidagi farqlar va she'riy matnlarning tuzilishi o'rganiladi. Filologik tahlil orqali til xususiyatlari, leksik va morfologik elementlar, shuningdek she'riy obraz va mavzular chuqur tahlil qilinadi. T-kontekstual yondashuv tadqiqotga qo'lyozmalar yaratilgan davrning ijtimoiy, madaniy va adabiy sharoitini aniqlash imkonini beradi. Shuningdek, tadqiqot jarayonida qo'lyozmalarning elektron nusxalari,

transkripsiya va raqamli kataloglardan ham foydalaniladi. Bu metod qo'lyozmalarni saqlash va tahlil qilishda qulaylik yaratadi, matnlarni yanada tizimli ko'rib chiqish va ilmiy ishlarda foydalanish imkonini beradi. Shu tarzda, tadqiqotda qo'llanilgan materiallar va usullar Jazbiyning Turkiy devon qo'lyozmalarini keng qamrovli, tizimli va ilmiy asosda o'rganishga imkon yaratdi.

Jazbiy devoni Sharqshunoslik instituti asosiy fondida saqlanadi. Bu fondga saqlanayotgan qo'lyozma o'z ichiga tojik tilidagi g'azallar va muxammaslarni oladi, Qo'qon qog'oziga nasta'liq yozuvi bilan yozilgan. Shuningdek, "Devoni Jazbiy"da qasidalar va Fotima r.a ning o'g'illarining avlodidan bo'lgan imomlarga bag'ishlab yozilgan she'rlar ham uchraydi. Adabiyot muzeyida saqlanadigan "Devoni Jazbiy" shoirning o'zbek va fors tillaridagi g'azallari jamlangan. Alifbo tartibiga rioya qilingan, ikki tildagi she'rlar aralash holda. Sharq qog'oziga qora siyoh bilan nasta'liq xatida ikki ustun qilib ko'chirilgan. Nuqsoni: muqovasiz, boshi va oxiri yo'q, 19 varaq, o'lchami 14.5X25 sm.

Shu bilan birga turli shoirlarning he'rlaridan yig'ilgan to'plamda ham Jazbiy asarlari uchraydi. Sa'diy, Bobo Soib, Bedil, Jazbiy, Navoiy, Hiloliy, Mulla G'iyos, Hofiz, Oshiq, Faridun, Fasihiy, Hoziq, Ado, Xiromiy, Vazir, Maxmur, Xiromiy, Sayyido kabilar she'rlaridan tarkib topgan to'plamda uchraydi. Qo'qon qog'oziga matn qora tush bilan yozilgan. Sarlavhlar qizil rangda, mayda kalligrafik nasta'liq yozuvida yozilgan, qo'lyozma XIX asrga oid, 34 varaq. XIX asrga oid 91 varaqli va XIX asr o'rtalariga oid 15 varaqli to'plamlarda ham Jazbiy g'azallari uchraydi har ikkala to'plamda ham nasta'liq yozuvida bitilgan.

Quyida Jazbiy she'riyatidan misol ko'rishimiz mumkin:

Hech kishi mendek jahonda zoru sarson o'lmasun
 Yor hijroninda doim chashmi giryon bo'lmasun
 Firqati hajri mening qildi asiri notavon
 Mehnati hajrida ham kim zoru nolon bo'lmasun.
 Mehnati dunyo agar boshingga tushsa g'am yema
 Harna kulfat bo'lsa bo'lsun dog'i hijron bo'lmasun
 Ishrati ayshi jahonni bil g'animat necha kun
 Dog'i hasrat birla hech kim xonavayron bo'lmasun
 Bu tiriklik necha xushdur sen g'animat bil ani
 Hech kishining g'am bila ko'ngli parishon bo'lmasun
 Jazbiyo dardi muhabbatga bo'lubsen muftalo
 Sendin o'zga hech banda sohib afg'on bo'lmasun.

Muhyi va Jazbiy Qo'qon xonligi inqirozga yuz tutayotgan, ammo adabiy-madaniy muhit hanuz faol bo'lgan davrda yashab ijod qilganlar. Bu davrda Qo'qon adabiy muhitida tasavvufiy-falsafiy yo'nalish kuchli bo'lib, ijodkorlar diniy-ma'rifiy g'oyalarni badiiy vositalar orqali ifodalashga alohida e'tibor qaratganlar.

Muhyi bu davrda katta obro'ga ega shoir, mutasavvif va madrasat ilmiga ega bo'lgan adib sifatida tanilgan bo'lsa, Jazbiy undan keyinroq ijod qila boshlagan va ko'p jihatdan Muhyi bilan bir maktab vakili sifatida shakllangan. Muhyi ijodida sof tasavvufiy-falsafiy g'oyalar chuqur tahlil qilinadi, uning she'riyatida Navoiy va Jomiy an'analari yaqqol ko'zga tashlanadi. U ko'proq ilohiy haqiqatga yetishish, nafsdan qutulish, ro'zadorlik, sabr, riyozat orqali Allohga yetishish yo'lini aks ettiradi. Uning she'riyati murakkab, chuqur ma'noli va ko'p qatlamli bo'lib, zamonasining yetuk mutasavvif shoirlaridan biri ekanini ko'rsatadi. Jazbiy esa Muhyiga nisbatan poetik jihatdan yengilroq uslubda, ammo chuqur ruhiy holatlarda yozadi. U ko'proq ilohiy ishqni shaxsiy iztirob, shaxsiy tajriba asosida tasvirlaydi. Jazbiyning she'riyatida muhabbat ramziy emas, balki tuyg'ular bilan boyitilgan, shaxsiy ma'naviy izlanishga yo'g'rilgan.

Tadqiqot natijalari Jazbiyning Turkiy devon qo'lyozmalarining adabiy va madaniy ahamiyatini yanada aniqroq ko'rsatdi. Tadqiqot davomida qo'lyozmalarda uchraydigan she'riy janrlar – qasida, ruboiy, lirik va didaktik she'rlar – Qo'qon adabiy muhitining rivojlanishidagi o'ziga xosligini ochib beradi. Komparativ tahlil natijalari Jazbiyning she'riy uslublarining boshqa turkiy adabiyot namunalari bilan solishtirilganda, o'ziga xos lirizm va falsafiy mazmun bilan ajralib turishini ko'rsatadi. Filologik va matnshunoslik usullari yordamida qo'lyozmalar orasidagi variantlar, yozuv va til xususiyatlari batafsil tahlil qilindi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, Jazbiy qo'lyozmalari turli davrlarda nusxa ko'chirish jarayonida ba'zi she'riy elementlar va iboralarni o'zgartirishga uchragan bo'lsa-da, ularning asosiy lirizm va mazmuniy qadriyatlari saqlanib qolgan. Bu esa ularning XIX asr madaniyati va adabiy merosidagi rolini yanada mustahkamlaydi. Shuningdek, tadqiqot elektron nusxalar va raqamli kataloglardan foydalanish orqali qo'lyozmalarni tizimli ravishda solishtirish imkonini beradi. Bu metod qo'lyozmalarni o'rganishda yirik hajmdagi materialni samarali tahlil qilishga yordam beradi va adabiy janrlarning shakllanish jarayonini chuqurroq tushunishga imkon yaratdi. Tadqiqot shuni ham ko'rsatadiki, Jazbiyning devoni nafaqat she'riyat, balki madaniy va tarixiy manba sifatida ham katta ahamiyatga ega bo'lib, u orqali, Qo'qon adabiy muhiti, til va madaniyat rivoji haqida ko'plab ma'lumotlar olish mumkin. Natijalar shuni tasdiqladiki, Jazbiyning Turkiy devon qo'lyozmalari o'zbek adabiyoti va madaniy tarixini o'rganishda muhim manba sifatida saqlanishi va ilmiy tahlil qilinishi lozim. Shu bilan birga, qo'lyozmalarni tizimli ravishda tahlil qilish orqali ularning adabiy merosdagi o'rni va qadriyatini yanada kengroq yoritish imkoniyati mavjud.

Shuningdek, qo'lyozmalarda uchraydigan til va yozuv xususiyatlari o'bek tili rivojining o'ziga xos jihatlarini ochib beradi. Masalan, ba'zi ruboiylarda ishlatilgan so'z va iboralar, she'riy ritm va qafiyalash uslublari Jazbiyning devonining o'sha davrdagi adabiy tendensiyalarga mosligini ko'rsatadi. Tadqiqot shuni ham ko'rsatdiki, qo'lyozmalardagi

nusxa farqlari va yozuv xatolariga qaramay, ularning asosiy lirizm va ma'naviy mazmuni saqlanib qolgan, bu esa ularni adabiy meros sifatida yuqori qadriyatga ega qiladi.

Ushbu tadqiqot natijalari Jazbiyning Turkiy devon qo'lyozmalari o'zbek adabiyoti va madaniy tarixidagi muhim ahamiyatini tasdiqladi. Tadqiqot davomida qo'lyozmalarning janriy tarkibi, she'riy uslublari, til va matn xususiyatlari batafsil o'rganiladi, bu esa ularning adabiy meros sifatidagi qadriyatini yanada aniqlash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. Amiriy. Devon. – T: Tamaddun (nashrga tayyorlovchilar: Qobilova Z., Davlatov O., Madaminov A., Ergashev O.). 2017.
2. Nodira. Devon. – T: G'afur G'ulom nomidagi NMIU, 1968.
3. Muqimiy. To'la asarlar to'plmi. Tuzuvchi: Turdaliyev A. -Toshkent:Iqtisodiyot. 2021.
4. Abdurauf Fitrat. Tanlangan asarlar. II jild (Ilmiy asarlar).- Toshkent: Ma'naviyat, 2000.
5. Qayumov A. Amiriy – Qo'qon adabiy muhitining asoschisi // “Amiriy va Qo'qon adabiy muhiti” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. – T: Tamaddun, 2017
6. Qobilova Z va boshqalar. Qo'qon adabiy muhiti ijodkorlari antologiyasi. - Toshkent: Tamaddun-2022.
7. Qobilova Z. Badiiy ijodda ta'sir va izdoshlik. Filologiya fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun taqdim yetilgan dissertatsiyasi. - Farg'ona, 2021
8. Tursunova N. Muqimiyning radif qo'llash mahorati // “Qo'qon adabiy muhiti va Uchinchi Renessans” mavzusidagi Xalqaro ilmiy-amaliy anjumani materiallari. –T: “Tamaddun”, 2022.
9. <http://huqandadab.uz/>